

”המשכיר בית לחברו על השוכר לעשות לו מזוזה” / קב:

תוכן

- א. הקדמה
- ב. פשט בדברי התוספות ד”ה לא יטלנה
- ג. דיני תשלומים לגבי השארת המזוזה
- ד. מנין שמזוזה חובת הדר היא
- ה. מחלוקת רש”י ותוס’ רא”ש בגדר חיוב השוכר במזוזה
- ו. הסברי הראיות לכל שיטה בפני עצמה
- ז. סיום

א. הקדמה

ראיתי לנכון לפני שנברר את הסוגיא, להקדים הקדמה קצרה על מהותה של המזוזה: מגמתה של התורה היא לרומם את החיים ואת כל מרכיביהם, ללא יוצא מן הכלל, ולכן ישנן מצוות שפונות לחקלאות וישנן כאלה שפונות לאדם הפרטי וישנן כאלה למשפחה, ואכן גם ביתו של האדם איננו מחוץ לתחום המצוות, והמצווה המרכזית שהתורה ייעדה לו היא מצוות מזוזה. הבית עלול לגרום לשכחת האמונה, הנה אדם שוכן לו בתוך ביתו, בתוך מקום מבטחיו, הכל אטום ואין מה לדאוג, הכל בסדר, והאמת היא שכדי שהחיים ימשיכו בזרימתם ויתקדמו, יש צורך לזכור תמיד את מקור החיים ולכן קובעים את המזוזה בפתח הבית, כדי לא לשכוח ולזכור כל פעם שנכנסים את יסודות האמונה, את ה”שמע ישראל” הכתובים בה בין היתר, וזה גם מסביר את דברי הרמ”א¹ וז”ל ” יש אומרים כשאדם יוצא מן הבית יניח ידו על המזוזה ויאמר ד’ ישמר צאתי וגו’ וכן כשיכנס אדם לבית יניח ידו על המזוזה”, שע”י זה זוכרים בעניינה של המזוזה שהיא יסודות האמונה².

ב. פשט בדברי התוספות (ד”ה לא יטלנה)

אומרת הגמ’ (ב”מ קב.): ”ת”ר המשכיר בית לחברו על השוכר לעשות לו מזוזה וכשהוא יוצא לא יטלנה בידו ויוצא ומנכרי נוטלה בידו ויוצא ומעשה באחד שנטלה בידו ויצא וקבר אשתו ושני בניו מעשה לסתור אמר רב ששת ארישא”, והטעם איתא בגמרא לעיל (קא): שהטעם שעל השוכר לעשות מזוזה ולא על המשכיר, שכן ”מזוזה חובת הדר היא”.

עוד אומרת הגמרא, שאם יוצא השוכר מהבית (לאחר גמר השכירות), חייב להשאיר את המזוזה ולא יטלנה בידו ויצא, ושאלו **התוספות** על נקודה זו, דלכאורה קשה משמואל דאמר במסכת שבת (כב.) שמותר להטיל ולהתיר ציצית מבגד לבגד, ואולם הכא כתוב מפורש בבריתא שאין ליטול את המזוזה

¹ יו”ד סימן רפה ס”ב.

² וראה רמב”ן סוף פרשת בא[הערת חברותתי ר’ יהודה וינגוט].

(ואדרבה משמע בגמרא דילן שנענש על כך), ולכאורה יש לשאול על קושית תוס' גופא, מאי איריא בין מזוזה לטלית? אולי ישנם דינים חלוקים: דבר המביא אותנו לתת עומק בהסבר השאלה.

הגמרא במנחות (מא.) אומרת וז"ל "אמר שמואל כלי קופסא חייבין בציצית... " וביאר רש"י במקום "טליתות הראויין לציצית אע"פ שמקופלת ומונחת בקופסא חייבת בציצית דהואיל ועומדת להתכסות בה אשר תכסה בה קרינא ביה", משמע אם כן, שסובר שמואל שהטלת ציצית זוהי חובת הטלית, חובת החפצא ולא חובת הגברא.

ולפי זה נפרש את קושיית תוס' כך: אם שמואל מתיר בטלית להתיר מבגד לבגד ואין רואה בזה שום בזיון או בעיה במצווה ושם החיוב הוא בגוף המצווה (שכן טלית לשיטתיה חובת החפצא) ולא בגברא, כ"ש שיש להתיר לכאורה, כאשר אנו עוסקים בחיוב גברא (שכן מזוזה חובת הדר היא ואין מאן דפליג) שזה מהווה פחות בזיון ובעיה בגוף המצווה, שכן החפץ כשלעצמו לא "זקוק" למצווה, מה שאין כן בטלית שהחפץ עצמו "זקוק" למצווה, וממילא אי קיום המצווה או הסרתה במזוזה פחות חמור, ואם כן יקשה אם שמואל מתיר בחמור, למה שלא יתיר במזוזה הקלה יותר?

ומתרץ התוס' שמזוזה שאני, שכן ברגע שנוטלה אז הבית נשאר ללא שמירה רוחנית ובאים מזיקים וזה גורם להזיק לדיירים ויש לדקדק בלשון התוס' שכותב "וכשנוטלה כאילו מזיק אותן שידורו בבית", למה כתב בלשון "כאילו" מזיק אותן? הרי המזוזה היא ה"מגנא ומצלא" על הדירים בבית ממש כדאיתא במנחות (לג:)³, וממילא כשנוטלה אין מה שיגן ויש כאן היזק לדיירים, ואולי אפשר לומר, שכיוון שזה היזק שבא בממילא נקט לשון "כאילו מזיק אותן", שהרי לא מזיק בידיים, אלא כביכול נוטל מגן אך לא יורה את החץ עצמו.

ג. דיני תשלומים לגבי השארת המזוזה

לפי האמור בתוספות שסיבת חיוב השארת המזוזה היא לצורך הדיירים הבאים, שיש מניעת נזק בהשארת המזוזה על הדיירים הבאים, ואין לנוטלה משום הכי, יש לשאול, שאלה מרכזית, האם על השוכר שכרגע עוזב את הבית ומשאיר למעשה את המזוזה, האם יקבל תשלום על (בהנחה שמקפיד על דמיה) הנאה זאת שמהנה את הדיירים הבאים או לאו?

הב"ח (יו"ד רצא, ב) כותב וז"ל "ולפי זה חייב הבא לדור בביתו אחריו לשלם לראשון דמי המזוזה שהניח בביתו וכן כתב הר"ר מנוח מביאו הבית יוסף", ולפי דבריו אכן יש לשלם לראשון שעזב, וכן פסק **הרמ"א** שם וז"ל "ואם הקפיד על מעותיה השני צריך לשלם לו".

ויש לשאול, מחמת שזה עשה כהלכה ולא עבר על תקנת חכמים שלא ליטול את המזוזה, יצא נשכר ויקבל תשלומים? לכאורה הסברא לא נותנת זאת!

ובפשטות אפשר לומר שכאן אין רק מניעת היזק אלא יש כאן פעולה (אמנם בשב ואל תעשה) של שמירה והגנה על דיירי הבית וההגנה הזאת גורמת לזה שנחשב נהנה מעצם המזוזה, ולפום זה הרי מהנה את

³ וז"ל הגמרא התם "אמר רבי חנינא בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם מלך יושב מבפנים ועם משמרין אותו מבחוץ מדת הקב"ה אינו כן עבדיו יושבין מבפנים והוא משמרין מבחוץ שנאמר (תהילים קכא) ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך".

דיירי הבית ויש להם לשלם לו על כך (ולפי זה נחדד את מה שאמרנו לעיל לגבי נקיטת הלשון "כאילו" בתוספות, שהסרת מזוזה זה בעצם הסרת "מגן אקטיבי" ולא "פסיבי" בלבד).

"וכשיצא לא יטלנה בידו", מביא **הפתחי תשובה** (שם, ס"ח) שמהטעם הזה פסק בשו"ת שיבת ציון (ס' קי) שמי שמכר ביתו ולא כתב "עם כל מה שבתוכו" ורוצה המוכר ליטול המזוזות הקבועים ביתדות בפתחי החדרים, שהדין עם הלוקח! ואף שפסקנו בחו"מ (ריד, יא) המוכר בית לא מכר אלא כל מה שמחובר בטיט, אבל מה שמחובר ביתדות לא מקרי חיבור וכו', ה"מ דווקא בדבר שהמוכר יכול להחזיק בו גם אחר המכירה מה שאין כן במזוזות דאינו רשאי ליטול, ואין לו אלא תביעת דמים, א"כ נקרא הלוקח מוחזק ואפילו לצאת ידי שמים אין צריך לשלם לו.

וראיתי להגרי"ש **אלישיב שליט"א** בהערותיו על המסכת, שהביא תשובה זו והוסיף וז"ל "אכן נראה דאם הניח מזוזה יקרה, יכול לטול מהשוכר הפרש המחיר שבין המזוזה כשרה למזוזה המהודרת שהניח לו, דלגבי ההפרש לא נדון כמחובר".

ד. מנין שמזוזה חובת הדר היא

רש"י בסוגיין כותב וז"ל "דדרשינן (ב)מנחות, ביתך דרך ביאתך למי שנכנס ויוצא לה זה הדר בה", הטעם לפי רש"י, זה מדרשת הגמרא במנחות, ביתך – ביאתך, שזה קאי על הדר בתוכה, וכעין זה כתב רש"י בע"ז (כא).

טעם אחר כתב **השיטה בשם ר' יונתן** וז"ל "כלומר על השוכר לעשותה לפי שהיא עשויה לשמירה מי שהוא בבית כדאמרין באגדה שלא כמדת ב"ו...".

והנה רש"י בפסחים (ד. ד"ה 'חובת הדר') כתב וז"ל "לפי שהיא משמרתו וכתוב ביתך ביאתך נכנס ויוצא בה...". ויש להתבונן בדברי רש"י שהוסיף טעם נוסף, שכתב "לפי שהיא משמרתו".

ונראה בפשטות שטעם זה כעין הטעם שכתב השיטה בשם ר' יונתן שהבאנו לעיל, יוצא אם כן שרש"י סובר שיש שני טעמים, אחד זה מדרשת הגמרא ביתך – ביאתך, ואחד זה מטעם רוחני שמשמרתו את הדר בתוכו, ולכן היא חובת הדר והעיר כבר בסוגיתנו **המהרי"ץ חיות**, שלפי רש"י עיקר הטעם משום שכתוב ביאתך, ומפני שהיא משמרתו הוסיף רש"י לסניף בעלמא.

מכל מקום, יש להבין מדוע נקט דווקא בפסחים טעם נוסף ואילו בשאר המקומות שמציין רש"י את סיבת החיוב לדר בבית לא נקט הכי?

ואולי אפשר לתרץ, שבעצם אין כאן שני טעמים (ודלא כהבנת המהרי"ץ חיות), אלא "לפי שהיא משמרתו" זוהי מעין סברת התורה (מעין טעמא דקרא) למה החיוב על מי שדר, שכן החיוב נלמד מהדרשה של "ביתך" – ביאתך, והסברא בזה שהרי המזוזה היא שמירה על הדריים בתוכה ולשם כך עשויה ולכן היא חובת הדר, ואם כן זה בעצם טעם אחד, ולפום זה נשאל מדוע דווקא בפסחים הוזקק רש"י לחדד ענין זה?

ונראה ד'הסוגיא בפסחים⁴ עוסקת באדם המשכיר בית לחברו בארבעה עשר בניסן, על מי מוטלת חובת הבדיקה, האם על השוכר או על המשכיר, ומנסה הגמרא להביא ראיה מגמרא דילן שעל השוכר לעשות מזוזה, ולכאורה הוא הדין גם בבדיקה של החמץ, ודוחה הגמרא, שאין לדמות שכן מזוזה שאני שהיא חובת הדר בה, ועל זה קאי רש"י ומבאר את החילוק המיוחד שיש במזוזה, שהוסיף את "טעם דקרא" שלכאורה היינו באים ואומרים בבדיקת חמץ שהיא דרבנן, שנתקן בה על השוכר כמו מזוזה למרות שהיא חובת הדר, שכן "כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון", ולכן בא רש"י לשלול הבנה זו ולומר שאי אפשר ללמוד מזוזה לשאר דברים שכן יש בה מיוחדות בזה שהיא חובת הדר בה, שכן משמרתו, ואין ללמוד מכאן לדברים אחרים.

ה. מחלוקת רש"י ותוס' רא"ש בגדר חיוב השוכר במזוזה

מרש"י בסוגיין, משמע ששוכר חייב מהתורה בשימת מזוזה וכ"כ הפנ"י (פסחים ד.) וכן כתב הדבר אברהם (ח"א, ס' לו, א) וז"ל "... דלרש"י הדר חייב מדאורייתא ולא בעינן ביתך כלל".

התורא"ש המובא בשיטה סובר שהחיוב מדרבנן וז"ל "חובת הדר היא אין לפרש דמדאורייתא הדר בו חייב במזוזה אפילו אין הבית שלו, דהא תניא בפרק התכלת השוכר בית בחו"ל כל שלושים יום פטור מן המזוזה מכאן ואילך חייב, והיינו מדרבנן משום דנראה כאילו היא שלו... והכא נמי ביתך כתיב ולא בית אחרים...".

ויש לעמוד על מחלוקת זאת⁵. נראה שורש מחלוקתם היא, האם חיוב התורה מצריך, "ביתך" – ביאתך דהיינו עצם שאדם גר שם ותו לא, וזה נראה דעת רש"י, או דלמא התורה מצריכה עוד תנאי בנוסף לזה שיגור שם, שיהיה בית זה גם ביתו, וא"כ צריך תרתי וזה סברת התוס' רא"ש.

ו. הסברי הראיות לכל שיטה בפני עצמה

דרשת ה"ביתך" – ביאתך, לכאורה קשה על שיטת התוס' רא"ש, דנראה שהתורה מצריכה רק שידור שם ותו לא, כתב הרא"ש דתרי ביתך כתיבי, וא"כ אייתר אחד לדרשה שצריך שיהיה גם ממש ביתו שלו. הלשון "חובת הדר היא", על פניה מסתדרת יותר לשיטת רש"י, אך הרא"ש יפרש כמו שהוא עצמו כותב, וז"ל: "וה"פ חובת הדר היא כלומר אדם שיש לו בתים ואינו דר בהם אינו חייב לקבע בהן מזוזה הילכך זה השוכר אם רצה יעשה מזוזה".

ראיית התוס' רא"ש מהגמרא בפרק התכלת, האומרת שהשוכר בית בחו"ל כל שלושים יום פטור מן המזוזה ומכאן ואילך חייב – שמשמע מדרבנן, ואילו מהתורה אין חיוב על השוכר, וראיתי באחרונים בסוגיין שתירצו אליבא דרש"י, שכן תוס' (מנחות מד. ד"ה 'טלית') כותב שכל שלושים יום פטור דלאו בית דירה הוי, וא"כ בחו"ל באמת חייב בעיקרון שוכר, רק שהפטור ב – שלושים יום הראשונים זה מדין שאין זה בית דירה דידיה, וא"כ מיושב רש"י, שגם לפיו לא די שהוא גר שם בלבד אלא בעינן גם שיקרא

⁴ וז"ל "המשכיר בית לחברו בארבעה עשר על מי לבדוק על המשכיר לבדוק דחמירא דידיה הוא או דלמא על השוכר לבדוק דאיסורא ברשותיה קאי ת"ש המשכיר בית לחברו על השוכר לעשות לו מזוזה התם הא אמר רב משרשיא מזוזה חובת הדר היא הכא..."

⁵ ע"פ הדבר אברהם.

מקום דיורין שלו (גדר בתוך גדר ברש"י) לאפוקי מקום ארעי עד שלושים יום וזה לפי הגמרא בבא בתרא (ח.) דבנשתהה שם שלושים יום הרי הוא כאנשי העיר.

ז. סיום

נסיים בדברי הרמב"ם (מזוזה ו, ג):

"חייב אדם להזהר במזוזה מפני שהיא חובת הכל תמיד וכל עת שיכנס ויצא יפגע ביחוד שמו שלהקב"ה ויזכור אהבתו ויעור משנתו ושגייתו בהבלי הזמן וידע שאין שם דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם ומיד הוא חוזר לדעתו והולך בדרכי מישרים אמרו חכמים כל מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו מוחזק שלא יחטא שהרי יש לו מזכירין רבים ואין המלאכים שמצילין אותו מלחטוא שנאמר "חונה מלאך השם סביב ליראיו ויחלצם".